

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

кафедра інформаційних технологій та кібербезпеки, факультет № 4

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

до семінарських занять

з навчальної дисципліни

Правові засади захисту інформації

**вибіркових компонент освітньої програми першого рівня вищої освіти
125 Кібербезпека (проти дія кіберзлочинності, кримінальна розвідка)**

Харків 2019

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 19.09.2019 № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 4
Протокол від 28.08.2019 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС _____
Протокол від 17.09.2019 № 9

Розглянуто на засіданні кафедри інформаційних технологій та кібербезпеки
(*протокол від 27.08.2019 № 3*)

Розробник:

Доцент кафедри інформаційних технологій та кібербезпеки, к.ю.н., доцент Манжай
О.В.

Рецензенти:

Тулупов В.В, доцент кафедри інформаційних технологій та кібербезпеки факультету
№ 4 Харківського національного університету внутрішніх справ к.т.н., доцент;

Павликівський В.І., завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та
адміністративного права Харківського університету, д.ю.н., доцент

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами
Денна форма навчання

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		Лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 1							
Тема № 1 Інформація як об’єкт правового захисту	16	4	4			8	Екзамен
Тема № 2 Структура та засади правового забезпечення інформаційної безпеки та кібербезпеки України	16	4	4			8	
Тема № 3 Правові засади захисту інтелектуальної власності	16	4	4			8	
Тема № 4 Захист відкритої інформації в Україні	16	4	4			8	
Тема № 5 Правові засади захисту інформації з обмеженим доступом, що не належить до державної таємниці	16	4	4			8	
Тема № 6 Особливості правового регулювання захисту державної таємниці в Україні та за її межами	24	6	6			12	
Тема № 7 Захист електронного документообігу в Україні	16	4	4			8	
Всього за семестр № 1:	120	30	30			60	

Заочна форма навчання

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		Лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 1							
Тема № 1 Інформація як об'єкт правового захисту	16	2	2			6	Екзамен
Тема № 2 Структура та засади правового забезпечення інформаційної безпеки та кібербезпеки України	16					20	
Тема № 3 Правові засади захисту інтелектуальної власності	16					20	
Тема № 4 Захист відкритої інформації в Україні	16					20	
Тема № 5 Правові засади захисту інформації з обмеженим доступом, що не належить до державної таємниці	16					20	
Тема № 6 Особливості правового регулювання захисту державної таємниці в Україні та за її межами	24	2	2			6	
Тема № 7 Захист електронного документообігу в Україні	16					20	
Всього за семестр № 1:	120	4	4			112	

2. Методичні вказівки до практичного навчання

Тема № 1 Інформація як об'єкт правового захисту

Семінарське заняття. Загальні питання захисту інформації

Навчальна мета заняття: провести гру «Дебати» за темою для виявлення та закріплення знань.

Час проведення 2 год. Місце проведення: навчальна аудиторія.
(кількість годин) (полігон, комп'ютерний клас, лабораторія, лінгафонний кабінет)

Устаткування: ручка, зошит.

Порядок проведення заняття

1. Курсанти (слухачі) заздалегідь отримують перелік питань для підготовки (див. у кожній лекції) та ознайомлюються з правилами гри.
2. Групу розділяють на три команди: «Доповідачі», «Опоненти», «Рецензенти» (Арбітром є викладач).
3. Команда доповідачів називає будь яке число у межах кількості питань для підготовки. Після цього викладач задає питання, номер якого відповідає названому доповідачами числу у списку питань викладача. Далі команда доповідачів протягом однієї хвилини розмірковує, чи приймає вона питання. Якщо команда питання не приймає то вона має право ще на одну спробу вибору питання.
4. Далі команда доповідачів протягом 3-х хвилин готує розгорнуту відповідь на поставлене викладачем питання. В цей час команда опонентів починає готувати питання для команди доповідачів, а команда рецензентів починає готувати питання для обох інших команд, з метою оцінки їх відповідей. Максимальна кількість запитань від кожної команди – 10.
5. Після цього доповідачі відповідають на питання викладача протягом 5-ти хвилин. Опоненти та рецензенти в цей час корегують свої питання у відповідності до відповіді доповідачів.
6. Опоненти задають питання доповідачам. Доповідачі розмірковують протягом 40 секунд та відповідають. Час відповіді необмежений.
7. Рецензенти задають питання доповідачам і опонентам. Ті розмірковують протягом 40 секунд та відповідають. Час відповіді необмежений.
8. Рецензенти протягом 3-х хвилин дають оцінку обом командам.
9. Полеміка між командами протягом 5-ти хвилин.
10. Викладач задає контрольне питання за розглянутим питанням кожній з команд.
11. Викладач оцінює якість роботи кожної з команд.
Критерії оцінювання (за п'ятибальною шкалою кожний):
 - повнота та аргументованість відповідей;
 - робота в команді;
 - дотримання правил етикету.
12. Після оцінювання команд вони змінюють свій статус і гра продовжується. Так три раунди.
13. По закінченні гри підбиваються підсумки.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Про інформацію: закон України від 02.10.1992 р.; [із змінами і доповненнями на 01.01.2017]. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48 (01.12.1992). ст. 650.

3. Мордвинова В. А., Фомина А. Б. Защита информации и информационная безопасность. МГДД(Ю)Т, МИРЭА, ГНИИ ИТТ «Информика». М., 2004. 69 с.

4. Манжай А. В. Проблемы борьбы с компьютерным пиратством и легализации программного обеспечения в Украине. Разработка комплексной системы защиты информации на носителях от несанкционированного копирования // Компьютерная преступность и кибертерроризм: сборник научных работ. Запорожье: Центр исследования компьютерной преступности, 2004. Вып. 2. С. 278–294.

5. Манжай О. В., Нікітіна О. В. Деякі аспекти автоматизації визначення виду інформації за режимом доступу відповідно до чинного законодавства України // Інформатизація вищих навчальних закладів МВС України: матеріали науково-практичної конференції (27 квітня 2007 р.). Харків: Вид-во Харківського національного ун-ту внутр. справ, 2008. Вып. 2. С. 184–187.

6. Про Регламент Верховної Ради України : закон України від 10.02.2010 р.; [із змінами і доповненнями на 11.01.2019]. *Офіційний вісник України*. 2010. № 12 (01.03.2010). ст. 565.

7. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: указ Президента України від 10.06.1997 р.; [із змінами і доповненнями на 23.11.2007] // Урядовий кур'єр. 1997. № 107–108 (14.06.1997).

Семінарське заняття. Класифікація інформації

Навчальна мета заняття: провести гру «Дебати» за темою для виявлення та закріплення знань.

Час проведення 2 год. Місце проведення: навчальна аудиторія.
(кількість годин) (полігон, комп'ютерний клас, лабораторія, лінгафонний кабінет)

Устаткування: ручка, зошит, доступ до Інтернет.

Порядок проведення заняття

1. Курсанти (слухачі) заздалегідь отримують перелік питань для підготовки (див. у кожній лекції) та ознайомлюються з правилами гри.
2. Групу розділяють на три команди.
3. Кожна команда протягом 20 хвилин готує 10 прикладів інформації та передає створений перелік іншим командам.
4. Далі команди протягом 30 хвилин вказують вид інформації, до якого належить кожен приклад, коротко обґрунтовуючи відповідь.
5. Доповідь протягом 5 хвилин кожної команди (загалом 15 хвилин).
6. Полеміка між командами протягом 10-ти хвилин.
7. По закінченні гри підбиваються підсумки (5 хвилин).

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Про інформацію: закон України від 02.10.1992 р.; [із змінами і доповненнями на 01.01.2017]. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48 (01.12.1992). ст. 650.
3. Мордвинова В. А., Фомина А. Б. Защита информации и информационная безопасность. МГДД(Ю)Т, МИРЭА, ГНИИ ИТТ «Информика». М., 2004. 69 с.
4. Манжай А. В. Проблемы борьбы с компьютерным пиратством и легализации программного обеспечения в Украине. Разработка комплексной системы защиты информации на носителях от несанкционированного копирования // Компьютерная преступность и кибертерроризм: сборник научных работ. Запорожье: Центр исследования компьютерной преступности, 2004. Вып. 2. С. 278–294.
5. Манжай О. В., Нікітіна О. В. Деякі аспекти автоматизації визначення виду інформації за режимом доступу відповідно до чинного законодавства України // Інформатизація вищих навчальних закладів МВС України: матеріали науково-практичної конференції (27 квітня 2007 р.). Харків: Вид-во Харківського національного ун-ту внутр. справ, 2008. Вып. 2. С. 184–187.
6. Про Регламент Верховної Ради України : закон України від 10.02.2010 р.; [із змінами і доповненнями на 11.01.2019]. *Офіційний вісник України*. 2010. № 12 (01.03.2010). ст. 565.
7. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: указ Президента України від 10.06.1997 р.; [із змінами і доповненнями на 23.11.2007] // Урядовий кур'єр. 1997. № 107–108 (14.06.1997).

Тема № 2 Структура та засади правового забезпечення інформаційної безпеки та кібербезпеки України

Семінарське заняття. Протидія інформаційній війні

Навчальна мета заняття: відпрацювати навички аналізу інформації.

Час проведення 2 год. Місце проведення: навчальна аудиторія.
(кількість годин) (полігон, комп'ютерний клас, лабораторія, лінгафонний кабінет)

Вхідні дані

Пропагандистські ресурси

Порядок проведення заняття

1. Групу розділяють на три команди.
2. Кожна команда виконує наступні завдання:
 - додатково до лекційного матеріалу ознайомитися із методикою перевірки фактів, викладеною за адресою:
<https://gijp.org/2018/08/20/шесть-способов-создания-фейковых-нов-2/>
 - проаналізувати одну зі статей на пропагандистському ресурсі. Виявити ознаки маніпуляції, викривлення фактів тощо. Сформулювати аналітичний висновок.
 - доповісти результати.
3. Підбиваються підсумки.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять

1. Панарин И. Н. Информационная война и геополитика. М.: Издательство «Поколение», 2006. 560 с.
2. Леонтева, Л. Інформаційна війна в епоху глобалізації URL: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/seminary/2000/sem13-04.htm> (Дата звернення: 13.03.2019).
3. Манжай О. В. Правові засади захисту інформації: навчальний-посібник. Харків : Ніка Нова, 2014. 104 с. з іл.
4. Зеленина Е. В Королевстве кривых зеркал... *Время*. Вторник. Декабрь 17 2013. № 181 (17337). С. 1-2.
5. Иванцова А. Интернет-троли на службе в олигархів та політиків. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27042051.html> (Дата звернення: 15.03.2019).
6. Медведев В. К., Кучеренко Ю. Ф., Гузько Р. М. Сучасна інформаційна війна та її обрис. *Системи озброєння і військова техніка*. 2008. № 1. С. 52-54.
7. Sharma S. Gupta J. N. D. Securing Information Infrastructure from Information Warfare. *Logistics Information Management*. 2002. № 15(5/6). P. 414-422.
8. Пода Т. А. Інформаційна війна як стратегія формування політичної свідомості(соціально-філософський аналіз). *Вісник Національного авіаційного університету*. Сер. : Філософія. Культурологія. 2014. № 1. С. 67-70.
9. Ющенко А. Г. Украина обязана выиграть информационную войну. *Україна третє тисячоліття*. 2014. № 3. С. 21-23.
10. Саприкін О. Інформаційна експансія, інформаційна війна та інформаційна атака у засобах масової інформації на прикладі Євро-2012. *Вісник Книжкової палати*. 2013. № 1. С. 40-43.
11. Яковлев В. «Гнилая селедка», «большая ложь», «40 на 60» — Владимир Яковлев о приемах пропаганды. URL: <https://www.stopfake.org/gnilaya-seledka-bolshaya-lozh-40-na-60-vladimir-yakovlev-o-priemah-propagandy/> (Дата звернення: 15.03.2019).
12. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. К. : НISД, 2017. 496 с.
13. Смольц С. П. Інформаційна війна як чинник формування суспільного буття. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Філософія. Психологія. Педагогіка. 2011. № 3. С. 70-74.

14. Кондратюк М. О. Інформаційна війна та роль мас-медіа в міжнародних конфліктах. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2013. Вип. 41. С. 108-113.
15. Osepashvili D. New Media and Russian-Georgian August 2008 War. *Journalism and Mass Communication*. 2014. Vol. 4, No. 6. P. 360-366.
16. Буткевич Б. Фабрика фейков. Якую угрозу несуть сайти-паразити. URL: <https://vlada.io/articles/fabrika-feykov-kakuyu-ugrozu-nesut-saytyi-parazityi/> (Дата звернення: 15.03.2019).
17. Противодействие негативу в информационном пространстве: методические рекомендации / З. Чистяков, М. Шпаченко. Агентство конфликтного PR - /PR i Z/, 2012. 32 с.
18. Носов В.В., Манжай О.В. Окремі аспекти протидії інформаційній війні в Україні. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні*. 2015. № 1(29). С. 26-29.

Семінарське заняття. Захист від негативного інформаційного впливу

Навчальна мета заняття: розв'язання задач.

Час проведення 2 год. Місце проведення: навчальна аудиторія.
(кількість годин) (полігон, комп'ютерний клас, лабораторія, лінгфонний кабінет)

Порядок проведення заняття

1. Вивчення теоретичного матеріалу відбувається під час самостійної роботи.
2. На занятті викладач проводить опитування за результатами теоретичної підготовки (10 хв.).
3. Розв'язання задач (60 хв).
4. Викладач оцінює якість роботи за чотирьохбальною шкалою.
5. По закінченні заняття підбиваються підсумки (10 хв.).

Задача № 1

У телепередачі «Здорова їжа» ведучий, демонструючи приготування блюд, цілеспрямовано звертає увагу телеглядачів на декілька продуктів, що представляються по сюжету передачі. При цьому він постійно згадував спеціальний засіб «Т» – одну з дуже корисних для здоров'я сучасних добавок.

Перегляд цієї передачі викликав у фірми «Фітнес» інтерес до продукту «Т», який вона купила для постачання іншим компаніям. Пізніше було встановлено, що добавка «Т» належить до лікарських рецептурних засобів. Деякі клієнти фірми, вживаючи продукт «Т», одержали алергічні розлади, і ці неприємні факти були зафіксовані лікарями.

У результаті керівництво фірми «Фітнес» звернулося в суд з позовом до телевізійної компанії, зажадавши від неї компенсацію морального збитку і відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю своїх клієнтів. Крім того, керівництво фірми «Фітнес» звернулося до Держспоживінспекції зі скаргою.

Як необхідно кваліфікувати дії ведучого і чи правомірні вимоги фірми «Фітнес»?

Відповідь

Дивіться Закон України «Про рекламу», Цивільний кодекс України, Порядок накладення штрафів за порушення законодавства про рекламу, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 04.10.2012 № 693.

Задача № 2

Адміністрація Енської області в цілях недопущення публікації неперевіреної інформації про стан справ в області і, бажаючи підсилити контроль за функціонуванням підвідомчих служб, ухвалила рішення про додаткове уточнення і перевірку всіх матеріалів з цієї тематики, що підлягають публікації в місцевих засобах масової інформації.

Оцініть законність рішення, прийнятого адміністрацією Енської області.

Відповідь

Дивіться Конституцію України; Закони України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації».

Задача № 3

Журналісти молодіжного відділу газети підготували підбірку листів читачів, велика частина яких розділяла погляди легально діючих в країні політичних партій. Цю підбірку планували опублікувати окремим додатком до газети і вже направили її в друкарню.

Проте директор друкарні відмовився друкувати вказаний додаток до газети. Він мотивував свою відмову тим, що до нього звернувся голова адміністрації області і попросив не публікувати матеріали, які можуть призвести до поляризації місцевих політичних сил напередодні виборів.

Чи відповідають закону офіційне звернення голови адміністрації і рішення самого голови друкарні?

Відповідь

Дивіться Конституцію України; Закони України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації».

Задача № 4

На закритому хімічному підприємстві, розташованому у межах міста та яке знаходиться поблизу державного кордону, в результаті аварії відбувся викид шкідливих речовин в атмосферу. Обласна адміністрація вжила необхідні заходи по евакуації населення із заражених місць і запобіганню витоку небажаної інформації про аварію. При цьому вона заборонила керівництву підприємства передавати ЗМІ і фахівцям інформацію про масштаби аварії і відомості, які стосуються життя населених пунктів, що входять до зони досяжності розповсюдження шкідливих речовин. Одночасно адміністрація, ухвалюючи рішення про нерозповсюдження вказаної інформації, посилалася на закритість виробництва хімічного підприємства.

Чи правомірні дії адміністрації?

Відповідь

Дивіться Конституцію України, Конвенцію «Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» від 25.06.1998 (ратифікована Верховною Радою України 6 липня 1999 року), Закони України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації».

Задача № 5

В кінці року по телебаченню повідомили, що всі борги по зарплаті працівникам бюджетної сфери погашені. В той же час в деяких районах Енської області вчителі оголосили страйк у зв'язку з невивплатою заробітної платні за останні чотири місяці.

Журналіст Воронцов звернувся в адміністрацію Енської області з проханням надати йому документи, що містять докладні відомості про використання бюджетних коштів області за минулий рік. Йому в цьому проханні відмовили, посилаючись на те, що запрошувана інформація має обмежений доступ. Журналіст написав скаргу.

Чи має рацію Воронцов? Необхідно дати інформаційно-правову оцінку позиції адміністрації області.

Відповідь

Дивіться Конституцію України, Закони України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації».

Задача №6

Хімічний комбінат м. Енська здійснив викид отруйних речовин в місцеву річку. Міська влада, одержавши від санепідемслужби міста відповідну інформацію, не оповістили громадян про небезпеку. В результаті купання в річці шестеро дітей одержали серйозні шкірні захворювання.

Хто повинен нести відповідальність за приховування даної інформації? Яка це має бути відповідальність?

Відповідь

Дивіться Конституцію України, Конвенцію «Про доступ до інформації, для громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» від 25.06.1998 (ратифікована Верховною Радою України 6 липня 1999 року), Закони України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», Кримінальний кодекс України.

Задача №7

Головний редактор філіалу іноземного журналу дав завдання журналісту зібрати дані для статті про стан води у місцевій річці. Журналіст звернувся до державного науково-дослідного інституту зі зразками води для експертизи. Дані експертизи показали значний вміст шкідливих речовин. На питання про підприємства, які займаються дослідями з цими речовинами журналіст дізнався, що досліді проводить цей науково-дослідний інститут. На запит про надання інформації було відмовлено, мотивуючи тим, що така інформація є комерційною таємницею. Тоді журналіст звернувся до органу місцевого самоврядування із запитом щодо надання інформації про це підприємство. Відповідь на свій запит журналіст отримав через 1,5 місяці, причому ця інформація не відповідала дійсності.

Через 2 місяці журналіст звернувся до провідного спеціаліста архіву, де за окрему плату йому допомогли знайти інформацію стосовно шкідливих речовин, виявлених в річці, дані про грошові перекази на проведення дослідів з цими речовинами та розподілення прибутку від утилізації шкідливих речовин. Знайдені документи журналіст сфотографував, після чого підготував статтю з оціночними судженнями про діяльність підприємства, що проводить досліди зі шкідливими речовинами, в кінці статті журналіст навів фотографії документів, зроблені ним в архіві.

Наступного дня до редакції прибув посадовець органу місцевого самоврядування та заборонив публікацію інформації, що була отримана на його думку з порушенням чинного законодавства про інформацію.

Дайте правову оцінку ситуації. Чи є правомірними дії журналіста та посадовця органу місцевого самоврядування?

Відповідь

Дивіться Конституцію України, Конвенцію «Про доступ до інформації, для громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» від 25.06.1998 (ратифікована Верховною Радою України 6 липня 1999 року), Закони України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації»

Задача №8

26 липня громадянин, який проживає в місті К., звернувся до органів виконавчої влади м. С із запитом про надання йому можливості ознайомлення з усіма документами, що стосуються діяльності міської влади та особисто мера міста С. у питаннях ремонту міського стадіону. Актуальність цього питання виникла після офіційної заяви мера про те, що він бере під свій особистий контроль будівельні роботи на стадіоні. Цю заяву мер зробив 20 липня по місцевому телебаченню.

30 липня запитувачу інформації зателефонувала секретар мера та повідомила про відмову у наданні даних, через те що запитувач не є мешканцем міста С.

Дайте правову оцінку ситуації. Чи правомірною була відмова у наданні даних? Чи зміниться відповідь у випадку, якщо запитувача зробити запит попросив його приятель, що мешкає в місті С.? Яку інформацію повинен містити запит про надання можливості ознайомлення з офіційними документами?

Відповідь

Дивіться Конституцію України, Закони України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про звернення громадян».

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять

1. Панарин И. Н. Информационная война и геополитика. М.: Издательство «Поколение», 2006. 560 с.
2. Леонтева, Л. Інформаційна війна в епоху глобалізації URL: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/seminary/2000/sem13-04.htm> (Дата звернення: 13.03.2019).
3. Манжай О. В. Правові засади захисту інформації: навчальний-посібник. Харків : Ніка Нова, 2014. 104 с. з іл.
4. Зеленина Е. В Королевстве кривых зеркал... *Время*. Вторник. Декабрь 17 2013. № 181 (17337). С. 1-2.
5. Иванцова А. Интернет-троли на службе в олигархив та політиків. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27042051.html> (Дата звернення: 15.03.2019).
6. Медведєв В. К., Кучеренко Ю. Ф., Гузько Р. М. Сучасна інформаційна війна та її обрис. *Системи озброєння і військова техніка*. 2008. № 1. С. 52-54.
7. Sharma S. Gupta J. N. D. Securing Information Infrastructure from Information Warfare. *Logistics Information Management*. 2002. № 15(5/6). P. 414-422.

8. Пода Т. А. Інформаційна війна як стратегія формування політичної свідомості(соціально-філософський аналіз). *Вісник Національного авіаційного університету*. Сер. : Філософія. Культурологія. 2014. № 1. С. 67-70.
9. Ющенко А. Г. Україна обязана выиграть информационную войну. *Україна третє тисячоліття*. 2014. № 3. С. 21-23.
10. Саприкін О. Інформаційна експансія, інформаційна війна та інформаційна атака у засобах масової інформації на прикладі Євро-2012. *Вісник Книжкової палати*. 2013. № 1. С. 40-43.
11. Яковлев В. «Гнилая селедка», «большая ложь», «40 на 60» — Владимир Яковлев о приемах пропаганды. URL: <https://www.stopfake.org/gnilaya-seledka-bolshaya-lozh-40-na-60-vladimir-yakovlev-o-priemah-propagandy/> (Дата звернення: 15.03.2019).
12. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. К. : НІСД, 2017. 496 с.
13. Смольц С. П. Інформаційна війна як чинник формування суспільного буття. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Філософія. Психологія. Педагогіка. 2011. № 3. С. 70-74.
14. Кондратюк М. О. Інформаційна війна та роль мас-медіа в міжнародних конфліктах. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2013. Вип. 41. С. 108-113.
15. Osepashvili D. New Media and Russian-Georgian August 2008 War. *Journalism and Mass Communication*. 2014. Vol. 4, No. 6. P. 360-366.
16. Буткевич Б. Фабрика фейков. Какую угрозу несут сайты-паразиты. URL: <https://vlada.io/articles/fabrika-feykov-kakuyu-ugrozu-nesut-saytyi-parazityi/> (Дата звернення: 15.03.2019).
17. Противодействие негативу в информационном пространстве: методические рекомендации / З. Чистяков, М. Шпаченко. Агентство конфликтного PR - /PR i Z/, 2012. 32 с.
18. Носов В.В., Манжай О. В. Окремі аспекти протидії інформаційній війні в Україні. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні*. 2015. № 1(29). С. 26-29.

Тема № 3 Правові засади захисту інтелектуальної власності

Семінарське заняття. Захист авторського права

Навчальна мета заняття: розв'язання задач.

Час проведення 4 год. Місце проведення: навчальна аудиторія.
(кількість годин) (полігон, комп'ютерний клас, лабораторія, лінгафонний кабінет)

Порядок проведення заняття

1. Вивчення теоретичного матеріалу відбувається під час самостійної роботи.
2. На занятті викладач проводить опитування за результатами теоретичної підготовки (10 хв.).
3. Розв'язання задач (140 хв.).
4. Викладач оцінює якість роботи за чотирьохбальною шкалою.
5. По закінченні заняття підбиваються підсумки (10 хв.).

Задача № 1

Ільєнко, Кашпор, Сухно та Гнатенко заснували ТОВ «Соло». При цьому Ільєнко як статутний внесок надав права інтелектуальної власності на низку книг із підприємницької діяльності. Решта учасників внесли грошові внески. Розмір внеску кожного учасника було оцінено у 25 %. Описане було закріплено у статуті й установчому договорі. Через 2 роки було вирішено припинити діяльність ТОВ «Соло». Кашпор, Сухно та Гнатенко зажадали розподілу активів підприємства відповідно до розміру та форми статутного внеску. Ільєнко ж наполягав, що йому також мають бути повернені активи у грошовій та майновій формах. Загальні збори відхилили цю вимогу, тому Ільєнко звернувся до суду.

Яке рішення повинен винести суд? Які особливості інтелектуальних прав? На цьому прикладі поясніть природу права інтелектуальної власності та їх види. Чи можна як статутний внесок вносити права інтелектуальної власності?

Задача № 2

Після смерті письменника Куженка його донька стала єдиною спадкоємицею та правонаступницею відповідних авторських прав свого батька. Через деякий час вона подала позов проти видавництва К., оскільки останнє видало книгу її батька накладом 5000 примірників без її дозволу.

При цьому представник видавництва пояснив, що перед смертю з письменником Куженком було досягнуто попередню домовленість про видання книги та йому було виплачено частину авторського гонорару, про що є відповідний документ. Лише смерть письменника завадила підписанню виключної ліцензійної угоди.

Дочка письменника Куженка наполягала, що про вказані домовленості їй нічого не відомо, як і про надану авторську винагороду.

Яке рішення повинен винести суд? Чи є порушення прав інтелектуальної власності позивачки? Якщо є, то які заходи їх захисту передбачає чинне законодавство?

Задача № 3

Вікторов звернувся з позовом до суду, в якому просив припинити розповсюдження роману свого батька видавництвом «Вікно», яке не повідомило його про видання роману. Свої вимоги він обґрунтував тим, що його батько написав роман у 1970 р. та опублікував його в журналі, а помер у 1980 році. Відтоді Вікторов як син та єдиний спадкоємець батька має відповідні виключні права на вказаний роман.

Представник видавництва заперечив вимоги і вказав, що строк дії авторського права закінчився.

Проаналізуйте ситуацію. Яке рішення повинен винести суд?

Задача № 4

Працівники інвестиційної компанії «Нова» розробили та надіслали до Верховної Ради України проєкт закону. Відповідний проєкт також було надіслано низці інших інвестиційних компаній для обговорення. Згодом у компанії «Нова» дізналися, що деякі з інвестиційних компаній, яким було надіслано законопроект, використали ідеї, викладені в ньому, для покращення свого бізнесу, що було зафіксовано у відповідних інструкціях для працівників.

Компанія «Нова» звернулася до суду з позовом про відшкодування заподіяної матеріальної та моральної шкоди.

Проаналізуйте вказану ситуацію та підготуйте письмові відповіді на питання: що є об'єктом авторського права та які об'єкти цим правом не охороняються. Чи підлягають задоволенню вимоги позивача?

Задача № 5

Письменнику Баглаєнку стало відомо про декілька фактів самовільного використання його творів:

1) фрагмент його роману було процитовано під час радіопередачі;
2) відбулося додаткове видання повісті тиражом 100 примірників рельєфно-крапковим шрифтом;

3) уривок оповідання було опубліковано у збірнику диктантів для школярів.

Поясніть на цьому прикладі межі дії авторського права.

Задача № 6

Видавництво «ІО» випустило збірку жартів одного з відомих коміків, до якої серед іншого увійшли декілька творів інших авторів, які артист виконував на концертах. При цьому згоди авторів на видання їх творів отримано не було. Після цього деякі автори заявили виданню претензію. Оскільки конфлікт не вдалося владнати, автори звернулися до суду.

Проведіть юридичний аналіз наведеної ситуації. Яке рішення повинен винести суд?

Задача № 7

Під час видання повісті автора, який помер у 1950 р., було з декількома помилками надруковано його прізвище. Нащадки автора звернулися з претензією до видавництва, представник якого вказав, що строк дії авторського права вже минув, а помилок у прізвищі припустилася типографія, якій видавництво передало правильні дані автора.

Позивачі вимагали:

- вилучення з реалізації всіх примірників видання;
- вилучення отриманої винагороди (комерційного доходу);
- компенсації завданої моральної шкоди.

Чи правомірні вимоги позивачів? Яке рішення повинен ухвалити суд?

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять

1. Про авторське право і суміжні права: закон України від 23.12.1993; [із змінами і доповненнями на 04.11.2018]. *Офіційний вісник України*. 1993. № 12 (01.03.1993). ст. 234.
2. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: закон України від 15.12.1993; [із змінами і доповненнями на 05.12.2012]. *Офіційний вісник України*. 1993. № 12 (01.03.1993). ст. 204.
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010; [із змінами і доповненнями на 01.03.2019]. *Офіційний вісник України*. 2010. № 23 (23.12.2010). ст. 543.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001; [із змінами і доповненнями на 26.02.2019]. *Офіційний вісник України*. 2001. № 17 (18.04.2001). ст. 432.

Тема № 4 Захист відкритої інформації в Україні

Семінарське заняття. Побудова комплексної системи захисту відкритої інформації

Навчальна мета заняття: отримати практичні навички пошуку та аналізу даних, необхідних для оцінки витрат і часу на побудову комплексної системи захисту інформації.

Час проведення 4 год. Місце проведення: комп'ютерний клас.
(кількість годин) (полігон, комп'ютерний клас, лабораторія, лінгафонний кабінет)

Порядок проведення заняття

1. Вивчення теоретичного матеріалу відбувається під час самостійної роботи.
2. На занятті викладач проводить опитування за результатами теоретичної підготовки (10 хв.).
3. Крсанти оцінюють орієнтовний час та витрати на розробку комплексної системи захисту відкритої інформації (140 хв). Для вивчення ринку послуг здійснити аналіз пропозицій компаній в мережі Інтернет, тендерної документації державних закупівель послуг у сфері створення та експертизи комплексної системи захисту інформації.
4. Викладач оцінює якість роботи за чотирьохбальною шкалою.
5. По закінченні заняття підбиваються підсумки (10 хв.).

Приклад висновку: Виходячи з проведеного аналізу, встановлено наступне:

1) розробка документації на створення КСЗІ здійснюється в середньому протягом 1-4 місяців в залежності від складності системи, в якій планується її створити. Вартість відповідних робіт становить 27000-36000 грн (в окремих випадках розробити КСЗІ пропонують за ціною 64000, 158000 грн без наведення розшифровки виконуваних робіт). Відповідні послуги включають:

- обстеження середовища функціонування системи;
- розробку документації на комплекс технічного захисту інформації *об'єкта інформаційної діяльності*. Для ІТС з відкритою інформацією і доступом до неї через Інтернет – це приміщення, де розташовуватиметься серверне обладнання та саме обладнання (1500 - 2000 грн);
- налаштування комплексу засобів захисту інформації від несанкціонованого доступу (6000 - 10000 грн);
- розробку технічного завдання на створення КСЗІ (3000 - 4000 грн);
- розробку документації на КСЗІ для декларування в галузі технічного захисту інформації, що потрібно для проведення експертизи (15800 - 19000 грн);
- розробку декларації на КСЗІ для реєстрації в Держспецзв'язку (700 - 1000 грн).

2) експертизу КСЗІ (як правило виконується незалежною третьою стороною) відбуватиметься протягом 2-6 місяців в залежності від складності системи. Строк перебування заяви на розгляді в Держспецзв'язку становить до 30 днів. Вартість експертизи орієнтовно становитиме 48000 - 73000 грн:

- попереднє ознайомлення з об'єктом експертизи (10000 - 19000 грн);
- поглиблене обстеження об'єкту експертизи (3000 - 4000 грн);
- формування програми та методики проведення експертизи (6000 - 10000 грн);
- проведення експертних випробувань та досліджень за розробленими програмою та методикою (20000 - 29000 грн);
- документування та затвердження результатів експертизи (91000 - 11000 грн).

Окремо можна зазначити, що простий аналіз декларації допускається лише для автоматизованої системи класу 1 (локальна робоча станція без підключення до комп'ютерної мережі). Вартість цієї послуги становитиме орієнтовно 6000 – 15000 грн.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять

1. Концепція технічного захисту інформації в Україні: постанова Кабінету Міністрів України № 1126 від 8.10.1997 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1126-97-%D0%BF> (дата звернення: 12.07.2017).

2. Правила забезпечення захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах: постанова Кабінету Міністрів України № 373 від 29.03.06; [із змінами і доповненнями на 13.10.2011]. *Офіційний вісник України*. 2006. № 13 (12.04.2006), стор. 164, стаття 878.

3. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: закон України від 05.07.1994; [із змінами і доповненнями на 19.04.2014]. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 31 (02.08.1994). ст. 286.

4. Носов В. В., Манжай О. В. Актуальні питання правового захисту відкритої інформації та інформації про особу. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні*. 2006. Вип. 2 (13). С. 33-38.

5. Носов В. В., Манжай І. А. Організаційно-практичні аспекти побудови комплексної системи захисту інформації для системи з інформацією, що публікується в глобальній мережі. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні*. 2017. № 2(34). С. 56-68.

6. Про доступ до публічної інформації: закон України від 13.01.2011; [із змінами і доповненнями на 01.05.2015]. *Офіційний вісник України*. 2011. № 10 (18.02.2011), стор. 29, ст. 446.

7. НД ТЗІ 3.7-003-05. Порядок проведення робіт зі створення комплексної системи захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційній системі. URL: <http://dstszi.kmu.gov.ua/dstszi/doccatalog/document?id=106350> (Дата звернення: 17.03.2019).

8. НД ТЗІ 3.7-001-99. Методичні вказівки щодо розробки технічного завдання на створення комплексної системи захисту інформації в автоматизованій системі. URL: <http://dstszi.kmu.gov.ua/dstszi/doccatalog/document?id=106349> (Дата звернення: 17.03.2019).

9. НД ТЗІ 3.7-003-05. Порядок проведення робіт зі створення комплексної системи захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційній системі. URL: <http://dstszi.kmu.gov.ua/dstszi/doccatalog/document?id=106350> (Дата звернення: 17.03.2019).

10. НД 1.4-001-2000. Типове положення про службу захисту інформації в автоматизованій системі. URL: <http://dstszi.kmu.gov.ua/dstszi/doccatalog/document?id=106341> (Дата звернення: 17.03.2019).

11. Деякі питання ліцензування господарської діяльності з надання послуг у галузі криптографічного захисту інформації (крім послуг електронного цифрового підпису) та технічного захисту інформації за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України № 821 від 16.11.2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 93, стор. 39, стаття 3033.

12. Перелік суб'єктів господарювання, що мають ліцензії на провадження господарської діяльності з надання послуг у галузі криптографічного захисту інформації (крім послуг електронного цифрового підпису) та технічного захисту інформації, за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України. URL: http://www.dsszzi.gov.ua/dsszzi/control/uk/publish/article?art_id=284081&cat_id=266373 (Дата звернення: 19.03.2019).

13. Побудова Комплексних Систем Захисту Інформації (КСЗІ). URL: <http://www.iqusion.com/ua/produkti-i-servisi/zakhist-informatsiji/120-kszi.html> (Дата звернення: 12.07.2017).

14. Етапи побудови КСЗІ. URL: <http://altersign.com.ua/korysna-informacija/pobudova-kszi/etapy-pobudovy-kszi> (Дата звернення: 17.03.2019).

15. Носов В. В., Манжай О. В. Організація та забезпечення інформаційної безпеки: навчальний посібник. Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2007. 216 с.

16. Положення про державний контроль за станом технічного захисту інформації: наказ Адміністрації державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України №87 від 16.05.07 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0785-07> (Дата звернення: 17.03.2019).

17. Порядок оцінки стану захищеності державних інформаційних ресурсів в інформаційних, телекомунікаційних, та інформаційно-телекомунікаційних системах: наказ Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України № 660 від 02.12.2014 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0090-15> (Дата звернення: 17.03.2019).

Тема № 5 Правові засади захисту інформації з обмеженим доступом, що не належить до державної таємниці

Семінарське заняття. Захист службової інформації в органах Національної поліції України

Навчальна мета заняття: розв'язання задач.

Час проведення 4 год. Місце проведення: навчальна аудиторія.
(кількість годин) (полігон, комп'ютерний клас, лабораторія, лінгафонний кабінет)

Порядок проведення заняття

1. Вивчення теоретичного матеріалу відбувається під час самостійної роботи.
2. На занятті викладач проводить опитування за результатами теоретичної підготовки (10 хв.).
3. Розв'язання задач (140 хв.).
4. Викладач оцінює якість роботи за чотирьохбальною шкалою.
5. По закінченні заняття підбиваються підсумки (10 хв.).

Задача № 1

Інженер відділення технічного захисту інформації ГУНП, не встигаючи оформити документацію з атестації робочих приміщень, набрав їх перелік в себе дома на комп'ютері, роздрукував та долучив до відповідного комплекту документації.

В чому полягала помилка інженера? Дайте правову оцінку ситуації.

Відповідь

Дивіться Типову інструкцію про порядок ведення обліку, зберігання, використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, затверджену Постановою Кабінету міністрів України від 19.10.2016 № 736, Перелік відомостей, що становлять службову інформацію в системі Національної поліції України, затверджений наказом Національної поліції України від 12.10.2018 № 945.

Задача № 2

Відділення зв'язку ГУНП надрукувало довідник телефонів керівництва. За цим фактом було почато службове розслідування, оскільки в довіднику вказувалися прізвища осіб, яким надано допуск до державної таємниці.

Чи правильно було почато службове розслідування? Дайте правову оцінку ситуації.

Відповідь

Дивіться Типову інструкцію про порядок ведення обліку, зберігання, використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, затверджену Постановою Кабінету міністрів України від 19.10.2016 № 736, Перелік відомостей, що становлять службову інформацію в системі Національної поліції України, затверджений наказом Національної поліції України від 12.10.2018 № 945.

Задача № 3

Науковий співробітник науково-дослідної установи Національної поліції України опублікував у відкритому збірнику статтю, в якій наводилася інформація, що розкриває технологію подвійного призначення, яка була розроблена за державним замовленням. За цим фактом було почато службове розслідування. У своєму поясненні з цього приводу науковий працівник пояснив, що інформація, наведена в статті, не дає можливості відтворення цієї технології, тому звинувачення на його адресу безпідставні.

Чи правий науковий співробітник? Дайте правову оцінку ситуації.

Відповідь

Дивіться Типову інструкцію про порядок ведення обліку, зберігання, використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, затверджену Постановою Кабінету міністрів України від 19.10.2016 № 736, Перелік

відомостей, що становлять службову інформацію в системі Національної поліції України, затверджений наказом Національної поліції України від 12.10.2018 № 945.

Задача № 4

Директор професійно-технічного училища, шефство над яким мав один з райвідділів поліції, опублікувало в місцевій газеті інформацію про обсяги фінансування заходів цивільного захисту училища. Керівництво райвідділу, довідавшись про це, вирішило притягти директора училища до відповідальності, оскільки згідно з п. 12 відомостей, що становлять службову інформацію в системі Національної поліції України, інформація про обсяги фінансування заходів цивільного захисту в закладах та установах, що належать до сфери управління Національної поліції України є службовою.

Чи правильно тлумачить положення цього переліку керівництво райвідділу? Дайте правову оцінку ситуації.

Відповідь

Дивіться Типову інструкцію про порядок ведення обліку, зберігання, використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, затверджену Постановою Кабінету міністрів України від 19.10.2016 № 736, Перелік відомостей, що становлять службову інформацію в системі Національної поліції України, затверджений наказом Національної поліції України від 12.10.2018 № 945.

Задача № 5

Начальник районного відділу поліції наказав своєму підлеглому Опанасику В.В. скласти вдома Порядок доступу працівників райвідділу до приміщення режимно-секретного сектору та наступного дня принести його на підпис. Опанасик В.В. відмовився це робити, пославшись на те, що такий документ повинен мати гриф обмеження доступу, і він не зможе створити його на своєму домашньому ПК.

Чи обґрунтована відмова Опанасика В.В.? Дайте правову оцінку ситуації.

Відповідь

Дивіться Типову інструкцію про порядок ведення обліку, зберігання, використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, затверджену Постановою Кабінету міністрів України від 19.10.2016 № 736, Перелік відомостей, що становлять службову інформацію в системі Національної поліції України, затверджений наказом Національної поліції України від 12.10.2018 № 945.

Задача № 6

Інженер відділення технічного захисту інформації отримав графік прийому іноземних делегацій в ГУНП на рік, в якому зазначалися дата приїзду делегації та країна, з якої вона прибуває. Інженер передрукував цей графік на атестованому комп'ютері, надавши цьому документу гриф обмеження доступу «Для службового користування».

Чи правильно він вчинив? Дайте правову оцінку ситуації.

Відповідь

Дивіться Типову інструкцію про порядок ведення обліку, зберігання, використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, затверджену Постановою Кабінету міністрів України від 19.10.2016 № 736, Перелік відомостей, що становлять службову інформацію в системі Національної поліції України, затверджений наказом Національної поліції України від 12.10.2018 № 945.

Задача № 7

Інспектор районного відділу поліції за дорученням керівника мав підготувати функціональні обов'язки старшого оперуповноваженого сектору кримінальної поліції того ж відділу. Не встигаючи це зробити, інспектор надіслав скановану копію типових обов'язків своєму синові та попросив надрукувати їх вдома на комп'ютері із вказівкою імені та посади старшого оперуповноваженого. Отримавши від сина документи в месенджері Telegram, інспектор переписав їх на зовнішній носій, який підключив до атестованого комп'ютера, з якого і роздрукував їх, вказавши потрібні реквізити.

Чи правильно вчинив інспектор? Дайте правову оцінку ситуації.

Відповідь

Дивіться Кодекс України про адміністративні правопорушення, Типову інструкцію про порядок ведення обліку, зберігання, використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, затверджену Постановою Кабінету міністрів України від 19.10.2016 № 736, Перелік відомостей, що становлять службову інформацію в системі Національної поліції України, затверджений наказом Національної поліції України від 12.10.2018 № 945.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять

1. Про інформацію: закон України від 02.10.1992 р.; [із змінами і доповненнями на 01.01.2017]. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48 (01.12.1992). ст. 650.
2. Типова інструкція про порядок ведення обліку, зберігання, використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, затверджена Постановою Кабінету міністрів України від 19.10.2016 № 736. *Офіційний вісник України*. 2016. № 85 (04.11.2016), стор. 102, стаття 2783.
3. Капица, Ю. Проблемы правовой охраны конфиденциальной информации в Украине (часть 2). *Интеллектуальна власність*. 2004. № 3. С. 27-33.
4. Про захист персональних даних: закон України від 01.06.2010; [із змінами і доповненнями на 30.01.2018]. *Офіційний вісник України*. 2010. № 49 (09.07.2010), стор. 199, стаття 1604.

Тема № 6 Особливості правового регулювання захисту державної таємниці в Україні та за її межами

Семінарське заняття. Захист державної таємниці в Україні

Навчальна мета заняття: розв'язання задач.

Час проведення 4 год. Місце проведення: навчальна аудиторія.
(кількість годин) (полігон, комп'ютерний клас, лабораторія, лінгфонний кабінет)

Порядок проведення заняття

1. Вивчення теоретичного матеріалу відбувається під час самостійної роботи.
2. На занятті викладач проводить опитування за результатами теоретичної підготовки (10 хв.).
3. Розв'язання задач (140 хв).
4. Викладач оцінює якість роботи за чотирьохбальною шкалою.
5. По закінченні заняття підбиваються підсумки (10 хв.).

Задача № 1

Публіцист Юрков надрукував в газеті цікаву статтю під назвою «Неоцінимий капітал України», в якій навів одержані від експерта Ради національної безпеки та оборони Коротких загальні відомості про державні запаси дорогоцінних металів і каменів, а також назвав розміри золотого запасу і валютних резервів України.

Начальник відділу Ради національної безпеки та оборони Романів, прочитавши в газеті статтю Юркова і з'ясувавши, звідки він одержав інформацію, поставив перед своїм керівництвом питання про притягнення до відповідальності Коротких за розголошення відомостей, які відносяться до державної таємниці.

Проаналізуйте цю ситуацію.

Відповідь

Дивіться Закон «Про державну таємницю», Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений Наказом Служби безпеки України №440 від 12.08.05.

Задача № 2

Програміста Науково-дослідного інституту засобів зв'язку Суходольського запросив до себе начальник Департаменту МВС Виськуб і запропонував йому очолити в МВС відділ закритих програм. Суходольській подумав і погодився. Згодом він в установленому порядку звільнився з НДІ, його призначили на нову посаду і він приступив до роботи. Проте буквально через декілька днів після призначення Виськуб заглянув до Суходольського і, вибачаючись, сказав: «Пробачте, вас не допустили до роботи з секретною інформацією, оскільки ви свого часу працювали в інформаційній комерційній фірмі. Нам доведеться розстатися».

Проаналізуйте цю ситуацію.

Відповідь

Дивіться Закон «Про державну таємницю».

Задача № 3

Державним експертом з питань таємниць під час виконання своїх функціональних обов'язків 01 жовтня минулого року було віднесено до державної таємниці дані, що стосуються життєвого рівня населення та визначено цим даним ступінь секретності «таємно».

Після винесення рішення про віднесення цих відомостей до державної таємниці державний експерт надав його 25 жовтня минулого року до Служби безпеки України.

Дайте правову оцінку ситуації. Чи правильно вчинив державний експерт в даній ситуації?

Відповідь

Дивіться Закон «Про державну таємницю», Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений Наказом Служби безпеки України №440 від 12.08.05.

Задача № 4

Юрист Воробйов спільно з головним бухгалтером Синіциним, що працювали на заводі «Танк», який займався випуском танків для Міністерства оборони України, підготували на вимогу генерального директора Абрамова докладний звіт про діяльність підприємства за рік. У звіті містились, як копії договорів, які підприємство уклало протягом року, так і документи, що характеризують фінансову діяльність заводу. Підготувавши документ, Синіцин вирішив, що дана інформація не повинна стати відомою широкому колу осіб, у зв'язку з чим звернувся до генерального директора Абрамова з письмовим проханням про віднесення інформації, що міститься у звіті до комерційної таємниці. Воробйов зробив на документі позначку «таємно» та сховав його у сейф.

Через місяць податковою міліцією на заводі проводилася перевірка у зв'язку з підозрою підприємства в ухиленні від сплати податків. Коли співробітники податкової міліції почали вимагати документи, які характеризують діяльність підприємства за минулий рік їм було відмовлено. Генеральний директор разом з головним бухгалтером мотивували свою відмову тим, що ці документи віднесено до комерційної таємниці, і вони не можуть бути видані.

Дайте правову оцінку ситуації. Охарактеризуйте дії учасників.

Відповідь

Дивіться Закон «Про державну таємницю», Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений Наказом Служби безпеки України №440 від 12.08.05.

Задача № 5

Підприємство «Енкодінг», яке здійснює свою діяльність, пов'язану з державною таємницею, за ініціативою та погодженням із замовником робіт, винайшло нову технологію виготовлення державних шифрів. З урахуванням ступеня секретності інформації, директор підприємства «Енкодінг» встановив, що за ступенем секретності дана інформація відноситься до категорії «таємно» і строк дії рішення про віднесення даної інформації до державної таємниці складатиме 10 років.

Дайте правову оцінку ситуації.

Відповідь

Дивіться Закон «Про державну таємницю», Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений Наказом Служби безпеки України №440 від 12.08.05.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять

1. Про державну таємницю: закон України від 21.01.1994 ; [із змінами і доповненнями на 05.08.2018]. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 16 (19.04.1994). стор. 422. ст. 93.
2. Перелік посадових осіб, на яких покладається виконання функцій державного експерта з питань таємниць, затверджений Указом Президента України від 01.12.2009 № 987/2009; [із змінами і доповненнями на 13.02.2019]. *Офіційний вісник України*. 2009. № 94 (14.12.2009). ст. 3204.
3. Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений наказом Служби безпеки України № 440 від 12.08.2005 ; [із змінами і доповненнями на 15.01.2019]. *Офіційний вісник України*. 2005. № 34 (09.09.2005). ст. 2089.
4. Положення про порядок підготовки документів щодо надання доступу до державної таємниці іноземцям та особам без громадянства, затверджене указом Президента України від 17.07.2006 № 621/2006. *Офіційний вісник України*. 2006. № 29 (02.08.2006). ст. 2083.
5. Про затвердження зобов'язання громадянина України у зв'язку з допуском до державної таємниці та анкети для оформлення допуску до державної таємниці: наказ Служби безпеки України від 18.07.2001 № 190. *Офіційний вісник України*. 2001. № 35 (14.09.2001). ст. 1655.
6. Положення про види, розміри і порядок надання компенсації громадянам у зв'язку з роботою, яка передбачає доступ до державної таємниці, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 15.06.1994 № 414 ; [із змінами і доповненнями на 15.01.2019]. *Офіційний вісник України*. 2008. № 58 (15.08.2008). ст. 1957.

Семінарське заняття. Судова практика щодо правопорушень, пов'язаних із державною таємницею

Навчальна мета заняття: розглянути типові порушення режиму секретності, спираючись на судову практику.

Час проведення 2 год. Місце проведення: навчальна аудиторія.
(кількість годин) (полігон, комп'ютерний клас, лабораторія, лінгафонний кабінет)

Порядок проведення заняття

1. Вивчення теоретичного матеріалу відбувається під час самостійної роботи.
2. На занятті викладач проводить опитування за результатами теоретичної підготовки (10 хв.).
3. Групу потрібно поділити на три команди. Кожна команда отримує завдання. Через визначений час команди по черзі відповідають на поставлені завдання. Дискусія. (60 хв.).
4. Викладач оцінює якість роботи за чотирьохбальною шкалою.
5. По закінченні заняття підбиваються підсумки (10 хв.).

Справа № 1

Фабула

Працівниками управління режимно-секретного та документального забезпечення ГУМВС України в м. Києві 1 вересня 2014 року була проведена перевірка дотримання порядку обробки та зберігання інформації з обмеженим доступом на електронно-обчислювальній техніці, дотримання законодавства у сфері охорони державної таємниці та технічного захисту інформації в управлінні боротьби зі злочинами пов'язаними з торгівлею людьми ГУ МВС України в м. Києві.

?

Під час перевірки підрозділу у службовому кабінеті на робочому столі виявлено сумку з ноутбуком, в якій також знаходився робочий зошит, що має гриф секретності «таємно» оперуповноваженого СБЗПТЛ Оболонського районного управління ГУ МВС України в м. Києві.

Під час огляду вказаного ноутбука встановлено, що він не перебуває на балансі органів та підрозділів ГУ МВС України в м. Києві, має вихід до глобальної комп'ютерної мережі Інтернет та використовується для обробки інформації, яка утворилась в процесі оперативно-службової діяльності. При цьому оперативний працівник не отримував дозволу на використання у роботі приватного ноутбуку.

Оперативного працівника було притягнуто до дисциплінарної відповідальності у вигляді догани. Не погоджуючись із вищевикладеними обставинами, він звернувся до суду з відповідним позовом.

Проаналізуйте цю ситуацію.

Витяг з ухвали суду¹

У жовтні 2014 року оперуповноважений сектора боротьби зі злочинами пов'язаними з торгівлею людьми Оболонського РУ ГУ МВС України у м. Києві звернувся до суду з адміністративним позовом про: визнання протиправними дій начальника Управління режимно-секретного та документального забезпечення Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в м. Києві, які полягали у незаконному проведенні перевірки дотримання режиму

¹ Ухвала Вищого адміністративного суду України від 08.07.2015 : К/800/9670/15 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46642786> (Дата звернення: 17.03.2019); Ухвала Київського апеляційного адміністративного суду від 03.02.2015 : Справа: № 826/15971/14 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42559191> (Дата звернення: 17.03.2019); Постанова Київського окружного адміністративного суду від 06.11.2014 : № 826/15971/14 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41338639> (Дата звернення: 17.03.2019).

секретності позивача, незаконному вилученні робочого зошиту та персонального комп'ютеру; визнання протиправним рішення ГУ МВС України в м. Києві про притягнення до дисциплінарної відповідальності; скасування наказу про притягнення позивача до дисциплінарної відповідальності.

Серед іншого судом було встановлено, що працівниками управління режимно-секретного та документального забезпечення ГУМВС України в м. Києві 1 вересня 2014 року була проведена перевірка дотримання порядку обробки та зберігання інформації з обмеженим доступом на електронно-обчислювальній техніці, дотримання законодавства у сфері охорони державної таємниці та технічного захисту інформації в управлінні боротьби зі злочинами пов'язаними з торгівлею людьми ГУ МВС України в м. Києві.

Під час перевірки підрозділу у службовому кабінеті на робочому столі виявлено сумку позивача з ноутбуком, в якій також знаходився робочий зошит, що має гриф секретності «таємно» оперуповноваженого СБЗПТЛ Оболонського районного управління ГУ МВС України в м. Києві.

Під час огляду вказаного ноутбука встановлено, що він не перебуває на балансі органів та підрозділів ГУ МВС України в м. Києві, має вихід до глобальної комп'ютерної мережі Інтернет та використовується для обробки інформації, яка утворилась в процесі оперативно-службової діяльності. При цьому позивач не отримував дозволу на використання у роботі приватного ноутбуку.

Згідно викладених, у довідці від 8 вересня 2014 року, відомостей начальника режимно-секретного сектору Оболонського районного управління ГУ МВС України в м. Києві позивач не отримував дозволу на використання у роботі приватного ноутбуку. 9 вересня 2014 року членом комісії відібрано від позивача пояснення за фактами порушення вимог режиму секретності та технічного захисту інформації.

14 серпня 2012 року позивач взяв на себе зобов'язання виконувати вимоги режиму секретності у зв'язку з допуском до державної таємниці та був ознайомлений з нормами законодавства щодо обмеження прав у зв'язку з допуском до державної таємниці та попереджений про відповідальність за порушення законодавства у сфері охорони державної таємниці.

Відповідно до вимог пункту 116 Порядку № 939 громадянин, якому надано допуск і доступ до державної таємниці, зобов'язаний: виконувати вимоги режиму секретності; зберігати секретні документи тільки в спецпортфелі, спецвалізі, робочій папці, металевій шафі чи сейфі; закривати у сейфі чи металевій шафі носії секретної інформації, у тому числі такі, що містяться у робочій папці, у разі залишення службового приміщення; здавати своєчасно до режимно-секретного органу (уповноваженому режимно-секретного органу) виконані секретні документи за підписом у внутрішньому описі за формою згідно з додатком 18 або у відповідних облікових картках чи журналах обліку; повертати своєчасно секретні документи та вироби після закінчення роботи з ними до режимно-секретного органу (уповноваженому режимно-секретного органу); здавати своєчасно до режимно-секретного органу (уповноваженому режимно-секретного органу) всі секретні документи і вироби, відповідальність за зберігання яких на них покладено, а також до бібліотеки секретні видання, науково-технічну документацію та інші матеріальні носії секретної інформації; користуватися секретними документами та виробами так, щоб виключити можливість ознайомлення з ними інших осіб, у тому числі й тих, що допущені до подібних робіт, документів та виробів, якщо на даний час вони не мають прямого відношення до роботи з ними; додержуватись встановленого порядку пересилання, перевезення та передачі матеріальних носіїв секретної інформації; додержуватись інших вимог законодавства про державну таємницю.

Згідно з пунктом 262 Порядку № 939 для зберігання секретних документів та інших матеріальних носіїв секретної інформації виконавцям видаються робочі папки, спецпортфелі, спецвалізи. У кінці робочого часу виконавці зобов'язані повернути робочу папку (спецпапку, спецвалізу) на зберігання до режимно-секретного органу.

Згідно викладених, у довідці від 9 вересня 2014 року, відомостей начальника режимно-секретного сектору Оболонського районного управління ГУ МВС України в м. Києві позивач у період з 28 серпня 2014 року по 1 вересня 2014 року спецвалізу не отримував. З вимогами Порядку № 939 був ознайомлений.

На підставі викладеного суд дійшов висновку, що відповідачем було правомірно притягнуто позивача до дисциплінарної відповідальності у вигляді оголошення догани. Суди апеляційної та касаційної інстанцій залишили скарги позивача без задоволення.

*Справа № 2**Фабула*

У 2014 році начальник ГУМВС України в Запорізькій області здійснив виїзди за кордон (Австрія, Чехія, Італія, Сполучене Королівство Великобританії) без погодження в установленому порядку з керівництвом МВС.

?

У результаті проведення службового розслідування було встановлено, що цим він порушив вимоги статті 28 Закону України «Про державну таємницю», п. 696 Порядку організації та забезпечення режиму секретності в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 року № 939, та п. 7.8. Інструкції про порядок забезпечення режиму секретності, охорони конфіденційної інформації, що є власністю держави, під час міжнародного співробітництва та виїзду за кордон працівників органів та підрозділів внутрішніх справ, яким надано допуск до державної таємниці, затвердженої наказом МВС від 31.03.2009 № 142.

На начальника ГУМВС України в Запорізькій області було накладено стягнення у вигляді попередження про неповну посадову відповідність.

Не погоджуючись із вищевикладеними обставинами, він звернувся до суду з відповідним позовом.

Проаналізуйте цю ситуацію.

Витяг з ухвали суду²

Надаючи правову оцінку спірним відносинам, що виникли між сторонами у справі, суд виходив з наступного.

За результатами проведеного службового розслідування 26.12.2014 складено висновок службового розслідування за фактами виїзду за кордон у 2014 році без погодження керівництва Міністерства начальника ГУМВС України в Запорізькій області.

Згідно з матеріалами розслідування позивач усно пояснив, що коли йому було надано короткострокову відпустку з 20 по 23 жовтня 2014 року він з дозволу керівництва Міністерства виїжджав до міста Прага (Чеська Республіка).

Стосовно обставин виїзду позивача за кордон у 2014 році матеріали справи містять інформацію, надану Адміністрацією державної прикордонної служби, згідно з якою позивач, зокрема, 08.09.2014 вилетів до Австрії (м. Відень) та 10.09.2014 повернувся з Австрії (м. Відень); 19.10.2014 вилетів до Великобританії (м. Лондон) та 23.10.2014 повернувся з Італії (м. Мілан). Також у висновку службового розслідування вказано, що при перевірці журналу РСУ ДРСДЗ щодо обліку виїздів за кордон працівників, яким надано допуск до державної таємниці встановлено, що записи про виїзд за кордон начальника ГУМВС України в Запорізькій області протягом 2014 року відсутні.

Однак, матеріали справи не містять доказів одержання від будь-яких осіб, крім позивача, пояснень щодо виїзду останнього за кордон у 2014 році без відповідного дозволу.

При цьому, за змістом довідки Управління режимно-секретного та документального забезпечення Головного управління МВС України в Запорізькій області згідно з Журналом обліку виїзду за кордон працівників, яким надано допуск до державної таємниці РСВ ГУМВС України в Запорізькій області (далі – Журнал), протягом 2014 року, у відповідності до вимог п. 696 Порядку організації та забезпечення режиму секретності в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18.12.2013 № 939, начальник ГУМВС України в Запорізькій області двічі повідомляв УРСДЗ ГУМВС області про виїзди за кордон:

² Постанова Запорізького окружного адміністративного суду від 26.05.2015 : Справа № 808/1268/15 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44702406> (Дата звернення: 17.03.2019).

- про виїзд до Австрії у приватних справах у період з 08.09.2014 до 10.09.2014. Інструктаж з питань охорони державної таємниці проведено 05.09.2014 начальником УРСДЗ ГУМВС. Про проведений інструктаж здійснено запис у Журналі, за який начальник ГУМВС України в Запорізькій області поставив свій особистий підпис. Копія рапорту про виїзд у вищезазначений період до Австрії до УРСДЗ ГУМВС не надавалась;

- про виїзд до Чехії на відпочинок у період з 19.10.2014 до 23.10.2014. Інструктаж з питань охорони державної таємниці проведено 14.10.2014 начальником УРСДЗ ГУМВС. Про проведений інструктаж здійснено запис у Журналі, за який начальник ГУМВС України в Запорізькій області поставив свій особистий підпис. Копія рапорту про виїзд у вищезазначений період до Чехії, до УРСДЗ ГУМВС не надавалась.

Суд прийняв до уваги посилання відповідача на приписи статті 28 Закону України «Про державну таємницю», згідно з якими, громадянин, якому надано допуск до державної таємниці, зобов'язаний виконувати вимоги режиму секретності, та пункту 7.8 Інструкції про порядок забезпечення режиму секретності, охорони конфіденційної інформації, що є власністю держави в системі МВС під час міжнародного співробітництва та виїзду за кордон працівників органів і підрозділів внутрішніх справ, яким надано допуск та доступ до державної таємниці, яка затверджена наказом МВС від 31.03.2009 №142, згідно з якими керівники ГУМВС перед виїздом до зарубіжної країни в приватних справах, зобов'язані поінформувати про це рапортом із зазначенням країни, до якої буде здійснено виїзд, та терміну перебування в ній Міністра або особу, яка його заміщує.

Разом з тим, суд звернув увагу на те, що відповідно до вимог статті 14 Дисциплінарного статуту при визначенні виду дисциплінарного стягнення має враховуватися, зокрема, заподіяна шкода. В судовому засіданні 25.05.2015 на запитання суду представник відповідача не надав доказів наявності встановлених під час проведення службового розслідування фактів витоку інформації з обмеженим доступом та причетність до цього позивача.

Водночас, суд звернув увагу на те, що інформація з обмеженим доступом, якою володіє позивач, може бути передана різноманітними способами, які не потребують та не залежать від перебування особи за кордоном. При цьому посилання на те, що пересування позивача за кордоном може призвести до витоку інформації є припущеннями, що не підтверджені будь-якими фактичними оцінками ризиків безпеки. Вказаний висновок суду узгоджується з практикою Європейського суду з прав людини викладеною в постанові ЄСПЛ у справі «Солтисьяк проти Росії» (Soltysyak v. Russia, скарга №4663/05), яка, в силу вимог частини 2 статті 8 Кодексу адміністративного судочинства України у взаємозв'язку з приписами статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», застосовується судами при розгляді справ як джерело права.

Виходячи з меж заявлених позовних вимог, системного аналізу положень чинного законодавства України та матеріалів справи, суд дійшов висновку, що викладені в позовній заяві докази позивача є обґрунтованими, та, відповідно, такими, що підлягають задоволенню.

Справа № 3

Фабула

Комісією Служби безпеки України було проведено тематичну перевірку стану охорони державної таємниці у Дарницькому районному у м. Києві військовому комісаріаті, за результатами якої було складено акт.

Під час тематичної перевірки, Службою безпеки України виявлено низку порушень стану охорони державної таємниці у Дарницькому РВК, зокрема в режимному приміщенні на жорсткому магнітному диску персональної обчислювальної машини, яку не призначено для обробки секретної інформації, зберігалися електронні варіанти документів, що мають реквізити секретних документів. Вказана ПЕОМ у травні 2014 року підключена до мережі Інтернет та використовується для адміністрування внутрішньої безпроводної мережі Wi-Fi, до якої підключено 3 власні ноутбуки співробітників Дарницького РВК, чим створено передумови до витоку секретної інформації.

Крім того, у вищенаведеному режимному приміщенні 18.06.2014 року працювали на ноутбуках посадові особи Комісаріату, які не мають допуску до

державної таємниці.

На підставі висновків акта тематичної перевірки від 07.07.2014 Службою безпеки України 30.07.2014 було затверджено висновок про скасування військового комісару Дарницького районного у м. Києві військового комісаріату допуску до державної таємниці.

Не погоджуючись із вищевикладеними обставинами, військовий комісар звернувся до суду з відповідним позовом.

Проаналізуйте цю ситуацію.

Витяг з ухвали суду³

Актом тематичної перевірки було встановлено, що означені порушення свідчать про зберігання протягом 5 років на зазначеній ПЕОМ секретної інформації без застосування комплексної системи захисту інформації з підтвердженою відповідністю (порушення вимог ст. 8 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», п. 442 Порядку та створення передумов до витоку секретної інформації).

Військовим комісаром, як керівником військової установи, не вжито вичерпних заходів з контролю за станом охорони державної таємниці у Дарницькому РВК, чим порушено вимоги статей 5, 37 Закону та пунктів 3, 749 Порядку, внаслідок чого створено умови для ознайомлення зі змістом секретних документів сторонніх осіб та загрозу витоку секретної інформації, чим порушив взяті на себе зобов'язання громадянина, якому надано допуск до державної таємниці, в частині виконання вимог режиму секретності та додержання інших вимог законодавства про державну таємницю.

В той же час, військовий комісар Дарницького районного у м. Києві військового комісаріату пояснив, що йому допуск до державної таємниці було скасовано незаконно, оскільки ним не було допущено невиконання обов'язків щодо збереження державної таємниці, яка йому була довірена чи довірялась раніше. Також, військовий комісар жодним чином не сприяв іноземцям та особам без громадянства у провадженні діяльності, що завдає шкоди інтересам національної безпеки України, не вчиняв інших дій, які відповідно до вимог ст. 23 Закону України «Про державну таємницю» є підставою для скасування допуску.

Крім того, він зазначив, що інформація, яка містилась у виявлених на ПЕОМ електронних варіантах документів, не була довірена йому та не довірялась, тому у нього не могло виникнути обов'язку зберігати державну таємницю. Документи, які зберігались на жорсткому магнітному диску персональної обчислювальної машини, яку не призначено для обробки секретної інформації, розміщеної в режимному приміщенні, не містили відомостей, що відповідно до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, який затверджений наказом Служби безпеки України від 12.08.2005 року № 440, є державною таємницею.

Аналізуючи положення Закону України «Про державну таємницю» суд дійшов висновку, що обов'язками, невиконання яких тягне за собою відповідальність у виді скасування допуску до державної таємниці, фактично, є:

- недопущення розголошення будь-яким способом державної таємниці, яка була довірена або стала відомою у зв'язку з виконанням службових обов'язків,
- сприяння іноземним державам, іноземним організаціям чи їх представникам, а також окремим іноземцям та особам без громадянства у провадженні діяльності, що завдає шкоди інтересам національної безпеки України.

Цей перелік є вичерпний, а до компетенції Служби безпеки України не віднесено його розширення або тлумачення окремих положень.

В той же час, Службою безпеки України не доведено належними та допустимими доказами факту виникнення або виявлення обставин, передбачених статтею 23 Закону України «Про державну таємницю», відносно позивачів.

³ Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва від 10.03.2015 : Справа № 826/12140/14 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43227496> (Дата звернення: 17.03.2019).

Виявлені під час тематичної перевірки порушення, покладені в основу висновків про скасування позивачу допуску до державної таємниці та прийняття оскаржуваного розпорядження в частині, що стосується позивача, також не підтверджені належними та допустимими доказами, виходячи з наступного.

З акту службового розслідування по факту знаходження інформації з обмеженим доступом на ПЕОМ заступника військового комісара – начальника мобілізаційного відділення вбачається, що в результаті службового розслідування комісією проведена експертна оцінка знайдених матеріальних носіїв інформації.

За результатами експертної оцінки документів, вказаних в акті перевірки, вони не містять державної таємниці, а лише службову таємницю та відкриту інформацію.

В той же час, листом Генеральний штаб Головного управління оборонного та мобілізаційного планування Генерального штабу Збройних Сил України повідомило позивача, що експертний висновок державного експерта з питань таємниць – начальника Головного управління оборонного та мобілізаційного планування Генерального штабу Збройних Сил України про відсутність відомостей, що становлять державну таємницю надісланий на реєстрацію до Служби безпеки України.

Під час судового розгляду, відповідачем не подано суду доказів, які підтверджували б надання грифу «Таємно» виявленим під час перевірки документам.

Крім того, суд звертає увагу на те, що вказані документи позивачу не довірялися, не видавалися та не передавалися, відповідно, у нього не виникало обов'язку щодо збереження відомостей, які містили наведені вище документи.

При цьому, співробітниками СБ України не встановлювались час, дата внесення вказаних файлів на ПЕОМ, особу-користувача ПЕОМ, яка їх вносила, та не було перевірено, чи відповідають електронні версії документів, що зберігалися на ПЕОМ змісту самих секретних документів на паперових носіях, яким надавався гриф «Таємно».

Більше того, суд не залишає поза увагою той факт, що з Порядком організації та забезпечення режиму секретності в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях та визнання такими, що втратили чинність деяких постанов Кабінету Міністрів України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 18.12.2013 року № 939 (надалі – Порядок), позивач був ознайомлений лише 16.07.2014 року, тобто після проведення відповідачем тематичної перевірки. Отже, посилання відповідача на порушення позивачем 1 вимог Порядку є безпідставними, оскільки посилання на порушення норм, з якими особа не була належним чином ознайомлена є неприпустимим. Слід зазначити, що нормативний документ, про порушення якого зазначено в акті, у вільному доступу відсутній, має гриф «Для службового користування», та міг бути відомий позивачам до дня ознайомлення. Суд критично сприймає пояснення відповідачів, про те, що з урахуванням подібного змісту Постанови Кабінету Міністрів України від 18.12.2013 року № 939 та попереднього Порядку позивачі мали здогадуватися про його зміст.

Також, суд звертає увагу на те, що відповідно до п. 444 Порядку, контроль за забезпеченням режиму секретності під час обробки секретної інформації в автоматизованих системах підприємства, установи, організації здійснюється підрозділами технічного захисту інформації, а відповідно до функціональних обов'язках військового комісара, затверджених військовим комісаром Київського міського військового комісаріату, військовий комісар відповідає лише за забезпечення охорони державної таємниці.

Щодо інших порушень встановлено, що в момент перевірки ПЕОМ в кабінеті знаходилися декілька осіб, які відпрацьовували файли з повістки для подальшого друку та проведення мобілізаційних заходів на власних ПЕОМ з відповідною відміткою про заборону обробки таємної інформації, при цьому маючи допуск та доступ до державної таємниці, документи з обмеженим доступом вони не відпрацьовували та не відпрацьовують. Належних та допустимих доказів, які б спростовували пояснення зазначених осіб, відповідачем суду не подано.

Таким чином, об'єктивно оцінивши наведені вище обставини та вимоги діючого законодавства у сфері захисту державної таємниці, суд вважає, що фактично, на момент складання відповідачем висновку про скасування позивачу допуску до державної таємниці та прийняття оскаржуваного розпорядження, в частині скасування позивачу допуску до державної таємниці, в його основу покладені недостовірні (не підтверджені належним чином) висновки.

Отже, суд вважає розпорядження відповідача в частині, що стосується скасування позивачу допуску до державної таємниці протиправним та таким, що підлягає скасуванню.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять

1. Про державну таємницю: закон України від 21.01.1994 ; [із змінами і доповненнями на 05.08.2018]. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 16 (19.04.1994). стор. 422. ст. 93.
2. Перелік посадових осіб, на яких покладається виконання функцій державного експерта з питань таємниць, затверджений Указом Президента України від 01.12.2009 № 987/2009; [із змінами і доповненнями на 13.02.2019]. *Офіційний вісник України*. 2009. № 94 (14.12.2009). ст. 3204.
3. Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений наказом Служби безпеки України № 440 від 12.08.2005 ; [із змінами і доповненнями на 15.01.2019]. *Офіційний вісник України*. 2005. № 34 (09.09.2005). ст. 2089.
4. Положення про порядок підготовки документів щодо надання доступу до державної таємниці іноземцям та особам без громадянства, затверджене указом Президента України від 17.07.2006 № 621/2006. *Офіційний вісник України*. 2006. № 29 (02.08.2006). ст. 2083.
5. Про затвердження зобов'язання громадянина України у зв'язку з допуском до державної таємниці та анкети для оформлення допуску до державної таємниці: наказ Служби безпеки України від 18.07.2001 № 190. *Офіційний вісник України*. 2001. № 35 (14.09.2001). ст. 1655.
6. Положення про види, розміри і порядок надання компенсації громадянам у зв'язку з роботою, яка передбачає доступ до державної таємниці, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 15.06.1994 № 414 ; [із змінами і доповненнями на 15.01.2019]. *Офіційний вісник України*. 2008. № 58 (15.08.2008). ст. 1957.

Тема № 7 Захист електронного документообігу в Україні

Семінарське заняття. Електронні довірчі послуги

Навчальна мета заняття: розв'язання задач.

Час проведення 4 год. Місце проведення: навчальна аудиторія.
(кількість годин) (полігон, комп'ютерний клас, лабораторія, лінгфонний кабінет)

Порядок проведення заняття

1. Вивчення теоретичного матеріалу відбувається під час самостійної роботи.
2. На занятті викладач проводить опитування за результатами теоретичної підготовки (15 хв.).
3. Розв'язання задач (60 хв).
4. Викладач оцінює якість роботи за чотирьохбальною шкалою.
5. По закінченні заняття підбиваються підсумки (5 хв.).

Задача №1

Громадянин Федотенко придбав у фірми «Комп'ютерна техніка» 4 стаціонарних комп'ютера, 2 ноутбуки та 3 лазерних принтера. Відповідно було укладено договір купівлі-продажу в електронному вигляді. Фірма «Комп'ютерна техніка» надала гарантійний талон на придбану техніку строком на один рік. Через 4 місяці Федотенко звернувся до фірми з проханням обміняти ноутбук, який зламався не з його вини. Фірма відмовила йому. Федотенко подав позов проти фірми «Комп'ютерна техніка» до місцевого суду з вимогою повернути гроші за ноутбук або обміняти його на новий такої ж моделі. Фірма «КТ» подала зустрічний позов з вимогою визнати договір купівлі-продажу техніки недійсним, оскільки Федотенко, укладаючи договір, використав електронний підпис, який не має сертифіката ключа.

Дайте правову оцінку ситуації.

Відповідь

Дивіться Цивільний кодекс України, Закон «Про електронні документи та електронний документообіг в Україні» та «Про електронні довірчі послуги».

Задача №2

Єгоренко займався підприємницькою діяльністю за допомогою мережі Інтернет, для чого зареєструвався відповідно до вимог законодавства як приватний підприємець. Договори він укладав з використанням електронного підпису. Його відкритий та особистий ключі були сертифіковані центром сертифікації ключів, який діяв на законних підставах.

О 21:00 12 липня минулого року на комп'ютер Єгоренка було здійснено атаку, в результаті якої зловмиснику став відомий особистий ключ Єгоренка. Підприємець виявив вторгнення і визначив, що саме стало відомо зловмиснику. О 22:00 він звернувся до центру сертифікації ключів з заявою про блокування сертифікату свого ключа. Але йому було відмовлено в цьому, через те що вони зможуть прийняти заяву тільки вранці.

Дайте правову оцінку ситуації.

Відповідь

Дивіться Цивільний кодекс України, Закон «Про електронні документи та електронний документообіг в Україні» та «Про електронні довірчі послуги».

Задача №3

У Назарова І.І. та Назарової Ю.І. помер дядько Соломін Г.Н. Вони згідно з нормами цивільного законодавства в шестимісячний строк подали заяву про включення їх в склад спадкоємців до нотаріальної контори. Оскільки ближчих родичів в Соломіна Г.Н. не було, через 6 місяців нотаріус визнав їх єдиними спадкоємцями. Через те, що Назаров І.І. проживав в іншому місті і не зміг приїхати до нотаріуса за свідомством про право на спадщину, нотаріус вирішив відправити цей документ в електронному вигляді за допомогою електронної пошти, підписавши документ за допомогою електронного підпису, бо вважав електронний підпис аналогом власного підпису.

Дайте правову оцінку ситуації.

Відповідь

Дивіться Цивільний кодекс України, Закон «Про електронні документи та електронний документообіг в Україні» та «Про електронні довірчі послуги».

Задача № 4

10 жовтня минулого року між директором ТОВ «Омега» та директором ТОВ «Дельта» було укладено письмовий договір. За цим договором ТОВ «Омега» має отримати комп'ютерну техніку (20 персональних комп'ютерів) у користування на строк 60 днів, починаючи з дня укладання договору.

В договорі було вказано, що дана техніка буде використовуватися за її цільовим призначенням, а саме обладнання комп'ютерного салону та надання послуг населенню (з цією метою директор ТОВ «Омега» уклав договір оренди приміщення з фізичною особою). Окрім цього в договорі було домовлено про сплату 20 % прибутку, який отримано з кожної одиниці комп'ютерної техніки, починаючи з дня набрання чинності договором.

Договір було укладено в офісі ТОВ «Дельта». Причому, один примірник договору був на папері (залишився в ТОВ «Дельта»), а інший (за бажанням ТОВ «Омега») в електронному вигляді, з накладанням електронного підпису, було відправлено через електронну мережу за адресою електронної пошти ТОВ «Дельта». Одержання примірника договору було підтверджено електронним повідомленням в цей же день.

11 жовтня минулого року комп'ютерна техніка не була передана у користування. Наступного дня директор ТОВ «Омега» звернувся до ТОВ «Дельта» з вимогою про розірвання договору у зв'язку з цими обставинами. На що отримав відповідь про те, що ніякого договору між ними укладено не було, а копія договору в електронній формі не є оригіналом і не може бути представлена в якості доказу.

Директор ТОВ «Омега» звернувся до суду з позовом про визнання чинності договору та відшкодування йому завданих збитків.

Дайте правову оцінку ситуації. Яке рішення повинен прийняти суд?

Відповідь

Дивіться Цивільний кодекс України, Закон «Про електронні документи та електронний документообіг в Україні» та «Про електронні довірчі послуги».

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять

1. Про електронні документи та електронний документообіг: закон України від 22.05.2003 ; [із змінами і доповненнями на 05.08.2018]. *Офіційний вісник України*. 2003. № 25 (04.07.2003). ст. 1174.
2. Про електронні довірчі послуги: закон України від 05.10.2017. *Офіційний вісник України*. 2017. № 91 (21.11.2017). ст. 2764.
3. Степаненко В. АУБ: Тепер кожен має можливість засвідчувати електронні документи своїм власним цифровим підписом. URL: http://www.uabanker.net/daily/2006/01/011806_1430.shtml (Дата звернення: 17.03.2019).
4. Закон «Про електронні довірчі послуги»: що це означає для замовника та постачальника. URL: <https://education.zakupki.prom.ua/zakon-pro-elektronni-dovirchi-poslugi-shho-tse-oznachaye-dlya-zamovnika-ta-postachalnika/> (Дата звернення: 19.03.2019).
5. Про центральний засвідчувальний орган . URL: <https://czo.gov.ua/> (Дата звернення: 19.03.2019).

Семінарське заняття. Накладання електронного підпису

Навчальна мета заняття: розв'язання задач.

Час проведення 2 год. Місце проведення: комп'ютерний клас.
(кількість годин) (полігон, комп'ютерний клас, лабораторія, лінгфонний кабінет)

Порядок проведення заняття

1. Вивчення теоретичного матеріалу відбувається під час самостійної роботи.
2. На занятті викладач проводить опитування за результатами теоретичної підготовки (15 хв.).
3. Одержати ключі електронного підпису через електронний кабінет у банку. З використанням ресурсу sa.informjust.ua/sign накласти електронний підпис на довільний файл трьома способами. За допомогою сервісу informjust.ua/verify перевірити цілісність документу. Змінити підписаний файл. Провести повторну перевірку (30 хв.).
4. З використанням електронного підпису авторизуватись на порталі електронних послуг пенсійного фонду (portal.pfu.gov.ua). Перевірити відомості про свої відрахування (15 хв.).
5. З використанням електронного підпису авторизуватись в електронному кабінеті на порталі Державної фіскальної служби України (cabinet.sfs.gov.ua). Перевірити відомості про свої доходи (15 хв.).
4. Викладач оцінює якість роботи за чотирьохбальною шкалою.
5. По закінченні заняття підбиваються підсумки (5 хв.).

3. Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна

1. Манжай О. В., Манжай І. А. Правові засади захисту інформації: підручник / вид. друге, переробл. та доповн. Харків : Промарт, 2020. 162 с. з іл.

Допоміжна

2. Criminal Law of the People's Republic of China. URL: <https://www.fmprc.gov.cn/ce/cgvienna/eng/dbtyw/jdwt/crimelaw/t209043.htm> (Дата звернення: 17.03.2019).

3. Executive Order 13526 Classified National Security Information, December 29, 2009 URL: <http://edocket.access.gpo.gov/2010/pdf/E9-31418.pdf> (Дата звернення: 17.03.2019).

4. German criminal code Уголовный кодекс ФРГ. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/ (Дата звернення: 17.03.2019).

5. Instruction sheet on the Handling of Protectively Marked Information Classified VS-NUR FÜR DEN DIENSTGEBRAUCH (RESTRICTED). URL: https://www.bsi.bund.de/SharedDocs/Downloads/DE/BSI/Sicherheitsberatung/VS-MerkblattEnglisch_pdf.pdf?__blob=publicationFile (Дата звернення: 17.03.2019).

6. Law of the People's Republic of China on Guarding State Secrets (2010 Revision) URL: <http://en.pkulaw.cn/display.aspx?id=8039&lib=law&SearchKeyword=&SearchCKeyword=> (Дата звернення: 17.03.2019).

7. Osepashvili D. New Media and Russian-Georgian August 2008 War. *Journalism and Mass Communication*. 2014. Vol. 4, No. 6. P. 360-366.

8. Sharma S. Gupta J. N. D. Securing Information Infrastructure from Information Warfare. *Logistics Information Management*. 2002. № 15(5/6). P. 414-422.

9. State Secrets China's Legal Labyrinth. URL: <http://www.lapres.net/statesecrets.pdf> (Дата звернення: 17.03.2019).

10. Буткевич Б. Фабрика фейков. Какую угрозу несут сайты-паразиты. URL: <https://vlada.io/articles/fabrika-feykov-kakuyu-ugrozu-nesut-sayty-parazity/> (Дата звернення: 15.03.2019).

11. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

12. Деякі питання ліцензування господарської діяльності з надання послуг у галузі криптографічного захисту інформації (крім послуг електронного цифрового підпису) та технічного захисту інформації за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України № 821 від 16.11.2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 93, стор. 39, стаття 3033.

13. Етапи побудови КСЗІ. URL: <http://altersign.com.ua/korysna-informacija/pobudovakszi/etapy-pobudovy-kszi> (Дата звернення: 17.03.2019).

14. Закон «Про електронні довірчі послуги»: що це означає для замовника та постачальника. URL: <https://education.zakupki.prom.ua/zakon-pro-elektronni-dovirchi-poslugi-shho-tse-oznachaye-dlya-zamovnika-ta-postachalnika/> (Дата звернення: 19.03.2019).

15. Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений наказом Служби безпеки України № 440 від 12.08.2005 ; [із змінами і доповненнями на 15.01.2019]. *Офіційний вісник України*. 2005. № 34 (09.09.2005). ст. 2089.

16. Зеленина Е. В Королевстве кривых зеркал... *Время*. Вторник. Декабрь 17 2013. № 181 (17337). С. 1-2.

17. Иванцова А. Интернет-троли на службе в олигархов та политиков. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27042051.html> (Дата звернення: 15.03.2019).

18. Капица, Ю. Проблемы правовой охраны конфиденциальной информации в Украине (часть 2). *Интеллектуальная собственность*. 2004. № 3. С. 27-33.

19. Кондратюк М. О. Інформаційна війна та роль мас-медіа в міжнародних конфліктах. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2013. Вип. 41. С. 108-113.

20. Концепція технічного захисту інформації в Україні: постанова Кабінету Міністрів України № 1126 від 8.10.1997 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1126-97-%D0%BF> (дата звернення: 12.07.2017).
21. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001; [із змінами і доповненнями на 26.02.2019]. *Офіційний вісник України*. 2001. № 17 (18.04.2001). ст. 432.
22. Леонтева, Л. Інформаційна війна в епоху глобалізації URL: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/seminary/2000/sem13-04.htm> (Дата звернення: 13.03.2019).
23. Манжай А. В. Проблемы борьбы с компьютерным пиратством и легализации программного обеспечения в Украине. Разработка комплексной системы защиты информации на носителях от несанкционированного копирования // Компьютерная преступность и кибертерроризм: сборник научных работ. Запорожье: Центр исследования компьютерной преступности, 2004. Вып. 2. С. 278–294.
24. Манжай О. В. Косминя А. П. Аналіз системи охорони державної таємниці в Китайській Народній Республіці. *Право і безпека*. 2014. № 4 (51). С. 38–42.
25. Манжай О. В. Правові засади захисту інформації: навчальний-посібник. Харків : Ніка Нова, 2014. 104 с. з іл.
26. Манжай О. В., Нікітіна О. В. Деякі аспекти автоматизації визначення виду інформації за режимом доступу відповідно до чинного законодавства України // Інформатизація вищих навчальних закладів МВС України: матеріали науково-практичної конференції (27 квітня 2007 р.). Харків: Вид-во Харківського національного ун-ту внутр. справ, 2008. Вып. 2. С. 184–187.
27. Медведєв В. К., Кучеренко Ю. Ф., Гузько Р. М. Сучасна інформаційна війна та її обрис. *Системи озброєння і військова техніка*. 2008. № 1. С. 52–54.
28. Мордвинова В. А., Фомина А. Б. Защита информации и информационная безопасность. МГДД(Ю)Т, МИРЭА, ГНИИ ИТТ «Информика». М., 2004. 69 с.
29. Национальная администрация по охране государственных тайн. URL: http://ru.wikipedia.org/wiki/Национальная_администрация_по_охране_государственных_тайн (Дата звернення: 17.03.2019).
30. НД 1.4-001-2000. Типове положення про службу захисту інформації в автоматизованій системі. URL: <http://dstszi.kmu.gov.ua/dstszi/doccatalog/document?id=106341> (Дата звернення: 17.03.2019).
31. НД ТЗІ 3.7-001-99. Методичні вказівки щодо розробки технічного завдання на створення комплексної системи захисту інформації в автоматизованій системі. URL: <http://dstszi.kmu.gov.ua/dstszi/doccatalog/document?id=106349> (Дата звернення: 17.03.2019).
32. НД ТЗІ 3.7-003-05. Порядок проведення робіт зі створення комплексної системи захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційній системі. URL: <http://dstszi.kmu.gov.ua/dstszi/doccatalog/document?id=106350> (Дата звернення: 17.03.2019).
33. Носов В. В., Манжай О. В. Окремі аспекти протидії інформаційній війні в Україні. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні*. 2015. № 1(29). С. 26–29.
34. Носов В. В., Манжай І. А. Організаційно-практичні аспекти побудови комплексної системи захисту інформації для системи з інформацією, що публікується в глобальній мережі. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні*. 2017. № 2(34). С. 56–68.
35. Носов В. В., Манжай О. В. Актуальні питання правового захисту відкритої інформації та інформації про особу. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні*. 2006. Вып. 2 (13). С. 33–38.
36. Носов В. В., Манжай О. В. Організація та забезпечення інформаційної безпеки: навчальний посібник. Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2007. 216 с.
37. О государственной тайне: федеральный закон от 21.07.1993; [с изм. и доп. на 29.07.2018]. *Российская газета*. №182. 21.09.1993.
38. Об утверждении перечня должностей, при замещении которых лица считаются допущенными к государственной тайне: распоряжение Президента Российской Федерации от 15 января 2010 года N 24-рп. URL: <http://www.rg.ru/2010/04/28/tayna-site-dok.html> (Дата звернення: 17.03.2019).

39. Об утверждении перечня сведений конфиденциального характера: указ Президента РФ №188 от 06.03.1997; [с изм. и доп. на 13.07.2015] // Собрание законодательства РФ. – 10.03.1997. – № 10. – ст. 1127.

40. Панарин И. Н. Информационная война и геополитика. М.: Издательство «Поколение», 2006. 560 с.

41. Перелік посадових осіб, на яких покладається виконання функцій державного експерта з питань таємниць, затверджений Указом Президента України від 01.12.2009 № 987/2009; [із змінами і доповненнями на 13.02.2019]. *Офіційний вісник України*. 2009. № 94 (14.12.2009). ст. 3204.

42. Перелік суб'єктів господарювання, що мають ліцензії на провадження господарської діяльності з надання послуг у галузі криптографічного захисту інформації (крім послуг електронного цифрового підпису) та технічного захисту інформації, за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України. URL: http://www.dsszzi.gov.ua/dsszzi/control/uk/publish/article?art_id=284081&cat_id=266373 (Дата звернення: 19.03.2019).

43. Перепелиця М. М., Манжай О. В. Проведення оперативно-розшукових заходів у Великій Британії, Росії, США та Україні: монографія. Харків : Вид-во КП Друкарня № 13, 2008. 248 с.: іл.

44. Перечень сведений, отнесенных к государственной тайне, утвержденный указом Президента РФ № 1203 от 30.11.1995; [с изм. и доп. на 14.01.2019]. *Российская газета*. № 246. 27.12.1995.

45. Побудова Комплексних Систем Захисту Інформації (КСЗІ). URL: <http://www.iqusion.com/ua/produkti-i-servisi/zakhist-informatsiji/120-kszi.html> (Дата звернення: 12.07.2017).

46. Пода Т. А. Інформаційна війна як стратегія формування політичної свідомості(соціально-філософський аналіз). *Вісник Національного авіаційного університету*. Сер. : Філософія. Культурологія. 2014. № 1. С. 67-70.

47. Податковий кодекс України від 02.12.2010; [із змінами і доповненнями на 01.03.2019]. *Офіційний вісник України*. 2010. № 23 (23.12.2010). ст. 543.

48. Положення про види, розміри і порядок надання компенсації громадянам у зв'язку з роботою, яка передбачає доступ до державної таємниці, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 15.06.1994 № 414 ; [із змінами і доповненнями на 15.01.2019]. *Офіційний вісник України*. 2008. № 58 (15.08.2008). ст. 1957.

49. Положення про державний контроль за станом технічного захисту інформації: наказ Адміністрації державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України №87 від 16.05.07 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0785-07> (Дата звернення: 17.03.2019).

50. Положення про порядок підготовки документів щодо надання доступу до державної таємниці іноземцям та особам без громадянства, затверджене указом Президента України від 17.07.2006 № 621/2006. *Офіційний вісник України*. 2006. № 29 (02.08.2006). ст. 2083.

51. Порядок отримання спеціального дозволу на провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею. URL: <https://ssu.gov.ua/ua/pages/171> (Дата звернення: 17.03.2019).

52. Порядок оцінки стану захищеності державних інформаційних ресурсів в інформаційних, телекомунікаційних, та інформаційно-телекомунікаційних системах: наказ Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України № 660 від 02.12.2014 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0090-15> (Дата звернення: 17.03.2019).

53. Правила забезпечення захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах: постанова Кабінету Міністрів України № 373 від 29.03.06; [із змінами і доповненнями на 13.10.2011]. *Офіційний вісник України*. 2006. № 13 (12.04.2006), стор. 164, стаття 878.

54. Про авторське право і суміжні права: закон України від 23.12.1993; [із змінами і доповненнями на 04.11.2018]. *Офіційний вісник України*. 1993. № 12 (01.03.1993). ст. 234.

55. Про державну таємницю: закон України від 21.01.1994 ; [із змінами і доповненнями на 05.08.2018]. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 16 (19.04.1994). стор. 422. ст. 93.

56. Про доступ до публічної інформації: закон України від 13.01.2011; [із змінами і доповненнями на 01.05.2015]. *Офіційний вісник України*. 2011. № 10 (18.02.2011), стор. 29, стаття 446.

57. Про електронні довірчі послуги: закон України від 05.10.2017. *Офіційний вісник України*. 2017. № 91 (21.11.2017). ст. 2764.

58. Про електронні документи та електронний документообіг: закон України від 22.05.2003 ; [із змінами і доповненнями на 05.08.2018]. *Офіційний вісник України*. 2003. № 25 (04.07.2003). ст. 1174.

59. Про затвердження зобов'язання громадянина України у зв'язку з допуском до державної таємниці та анкети для оформлення допуску до державної таємниці: наказ Служби безпеки України від 18.07.2001 № 190. *Офіційний вісник України*. 2001. № 35 (14.09.2001). ст. 1655.

60. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: закон України від 05.07.1994; [із змінами і доповненнями на 19.04.2014]. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 31 (02.08.1994). ст. 286.

61. Про захист персональних даних: закон України від 01.06.2010; [із змінами і доповненнями на 30.01.2018]. *Офіційний вісник України*. 2010. № 49 (09.07.2010), стор. 199, стаття 1604.

62. Про інформацію: закон України від 02.10.1992 р.; [із змінами і доповненнями на 01.01.2017]. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48 (01.12.1992). ст. 650.

63. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: закон України від 15.12.1993; [із змінами і доповненнями на 05.12.2012]. *Офіційний вісник України*. 1993. № 12 (01.03.1993). ст. 204.

64. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: указ Президента України від 10.06.1997 р.; [із змінами і доповненнями на 23.11.2007] // Урядовий кур'єр. 1997. № 107–108 (14.06.1997).

65. Про Регламент Верховної Ради України : закон України від 10.02.2010 р.; [із змінами і доповненнями на 11.01.2019]. *Офіційний вісник України*. 2010. № 12 (01.03.2010). ст. 565.

66. Про Центральний засвідчувальний орган. URL: <https://czo.gov.ua/> (Дата звернення: 19.03.2019).

67. Противодействие негативу в информационном пространстве: методические рекомендации / З. Чистяков, М. Шпаченко. Агентство конфликтного PR - /PR i Z/, 2012. 32 с.

68. Саприкін О. Інформаційна експансія, інформаційна війна та інформаційна атака у засобах масової інформації на прикладі Євро-2012. *Вісник Книжкової палати*. 2013. № 1. С. 40-43.

69. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. К. : НІСД, 2017. 496 с.

70. Смольц С. П. Інформаційна війна як чинник формування суспільного буття. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Філософія. Психологія. Педагогіка. 2011. № 3. С. 70-74.

71. Степаненко В. АУБ: Тепер кожен має можливість засвідчувати електронні документи своїм власним цифровим підписом. URL: http://www.uabanker.net/daily/2006/01/011806_1430.shtml (Дата звернення: 17.03.2019).

72. Типова інструкція про порядок ведення обліку, зберігання, використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, затверджена Постановою Кабінету міністрів України від 19.10.2016 № 736. *Офіційний вісник України*. 2016. № 85 (04.11.2016), стор. 102, стаття 2783.

73. Уголовный кодекс Российской Федерации: федеральный закон от 13.06.1996 № 63-ФЗ: [по состоянию на 27.12.2018]. *Собрание законодательства Российской Федерации*. 1996. № 25. Ст. 2954.

74. Шавкєро А. Зарубежный опыт защиты государственной тайны и возможности его использования в России. *Право и жизнь*. 2008. №124 (7). URL: <https://studylib.ru/doc/3749864/shavkero-a---zarubezhnyj-opyt-zashhity-gosudarstvennoj-tajny> (Дата звернення: 17.03.2019).

75. Ющенко А. Г. Украина обязана выиграть информационную войну. *Україна третє тисячоліття*. 2014. № 3. С. 21-23.

76. Яковлев В. «Гнилая селедка», «большая ложь», «40 на 60» — Владимир Яковлев о приемах пропаганды. URL: <https://www.stopfake.org/gnilaya-seledka-bolshaya-lozh-40-na-60-vladimir-yakovlev-o-priemah-propagandy/> (Дата звернення: 15.03.2019).

Інформаційні ресурси в Інтернеті

77. rada.gov.ua